

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ: ЗМІНИ У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті висвітлено, що у першому десятиріччі ХХІ століття мало місце підвищення народжуваності, яке охопило усі без винятку регіони України. Внаслідок того, що підвищення відбувалося у різних регіонах різними темпами децю змінилися позиції регіонів у їх ранжируванні за величиною інтенсивності народжуваності. Водночас, певні регіональні характеристики виявилися досить стійкими: так Рівненська, Волинська і Закарпатська області як і раніше є регіонами із найбільш високим в Україні рівнем народжуваності.

Ключові слова: народжуваність, сумарний показник народжуваності, середній вік матері при народженні дитини, середній вік матері при народженні першої дитини, регіональна диференціація.

І. Вступ. Регіональній диференціації будь-яких демографічних процесів властиві зміни у часі, спричинені як трансформаціями, що відбуваються на загальнодержавному рівні – в країні як соціально-економічній цілісності, так й особливостями розвитку окремих територіальних складових, що утворюють цю цілісність. Аналіз динаміки демографічних показників по окремих регіонах набуває особливого значення для з'ясування питання наскільки сталою є та чи інша тенденція, якого поширення набуватиме явище, що допоки знаходиться у «зародковому» стані [1, с. 39]. Цінність регіональних демографічних досліджень полягає ще й в тому, що вони служать основою для наукового обґрунтування регіональної демополітики [2, с. 389].

Перше десятиліття нового століття в Україні ознаменувалося підвищенням показників народжуваності: порівняно з 2001 р. (коли було зареєстровано найнижчу в країні кількість новонароджених) у 2011 р. сукупність народжених збільшилася на третину. Необхідно зауважити, що у 2011 р. чисельність новонароджених становила 502,6 тис., що на 4,9 тис. перевищувало аналогічний показник у 2010 р., але було на 10 тис. менше, ніж кількість народжених у 2009 р. (найвищої кількості у країні у новому тисячолітті). Підвищення народжуваності охопило усі регіони, але відбувалося неоднаковими темпами.

Втім, певні характеристики виявилися досить сталими, а отже їх значущість у формуванні демографічного паспорту регіону ще більше зроста.

II. Постановка завдання. У зв'язку з цим, з'ясування, по-перше, регіональних особливостей змін, що відбулись у царині народжуваності, по-друге, регіональних особливостей сучасної ситуації щодо народжуваності як результату цих змін, є важливим науковим завданням. Актуальність останнього посилюється ще й тим, що державою взято курс на підвищення рівня народжуваності у країні.

III. Результати. Незважаючи на зміни, що відбулися у 2001–2011 рр. (тобто, у період підвищення народжуваності) топ-трійку областей із найвищими показниками народжуваності як і раніше складають Рівненська, Закарпатська і Волинська області. У Рівненській області сумарний показник народжуваності у 2011 р. наближався до межі простого відтворення населення і майже на 36% перевищував середньоукраїнський рівень. У цілому Західний демографічний район України завжди характеризувався вищими, порівняно з рештою районів, показниками народжуваності, що здебільшого зумовлено перевагою в областях, які утворюють цей район, сільського населення з численними і різноманітними етнічними групами, високим рівнем релігійної активності, підвищеною міграційною мобільністю. Крім того, результати спеціального вибіркового соціально-демографічного обстеження населення дітородного віку „Сім'я і сімейні відносини”, проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України у 2009 р. свідчать, що дітородні орієнтації саме респондентів Західного демографічного району були вищими, ніж у опитуваних інших регіонів [3, с. 98–99].

Протягом десятиріччя не змінився перелік регіонів, які мали дуже низькі показники народжуваності: це Донецька, Луганська, Харківська, Сумська області та м. Київ. Але якщо у перші роки нового тисячоліття найнижчий показник сумарної народжуваності був притаманний Донецькій області, у 2004–2007 рр. – Луганській області, то, починаючи з 2008 р. найнижчий рівень народжуваності серед регіонів України належить Сумській області, де також спостері-

галися найменші зміни показників народжуваності (рис. 1).

Принагідно зауважимо, що й середня бажана кількість дітей (тобто та, яку респондент хотів

титлітті нового століття спостерігалось у 2008 р. – 97,5‰), а у жінок віком 25–29 років дітородна активність невпинно посилювалася, показники народжуваності у цих п'ятирічних групах жінок

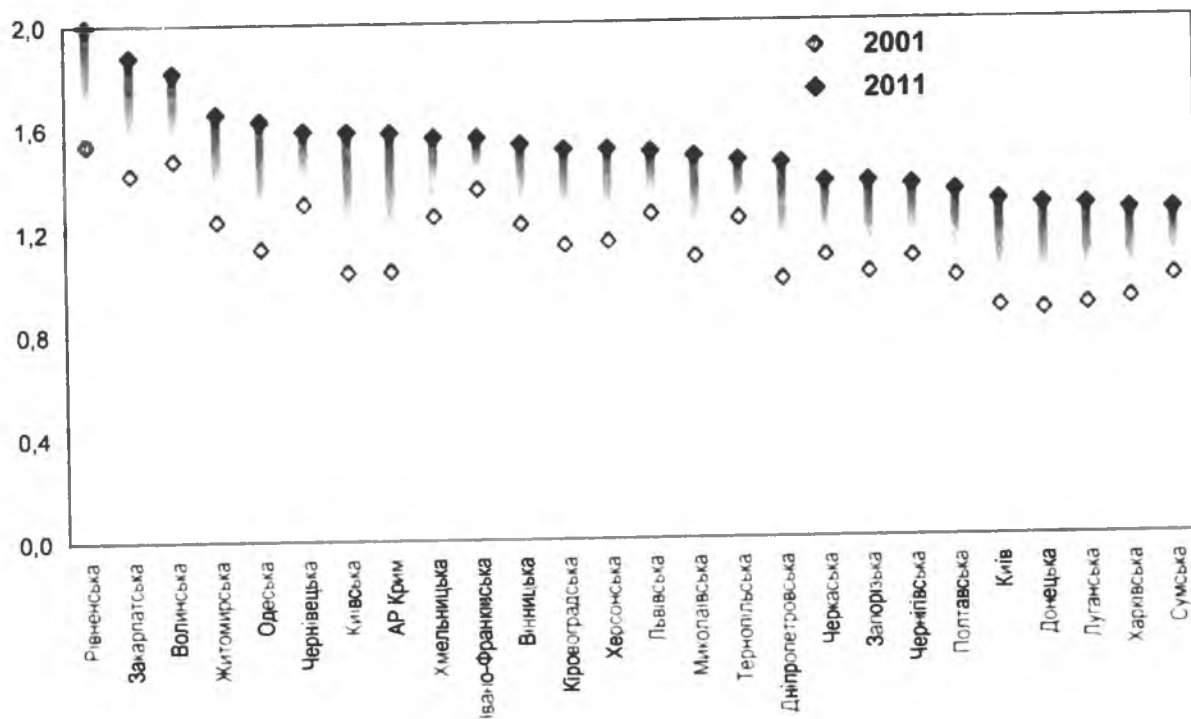

Рис. 1. Сумарні показники народжуваності у регіонах України у 2001 та 2011 рр.

Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики

би мати за наявності необхідних умов, виходячи лише з особистих схильностей, без урахування конкретних життєвих обставин, зокрема, матеріальних умов), виявилася найнижчою у Північно-Східному і Південно-Східному демографічних районах, до яких належать названі області, що доповнює низку чинників низького рівня потенціалу цих регіонів для зростання народжуваності.

Аналіз рангових позицій за сумарним показником народжуваності інших регіонів країни показав, що Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська області погіршили свої позиції, а от збільшення рівня народжуваності у Одеській, Київській областях і АР Крим сприяло зміщенню їх рангових місць у бік областей із відносно високими показниками.

У період 2001 – 2011 рр. стрімкими темпами зростав рівень дітородної активності у жінок віком старше 30 років, а от інтенсивність народжуваності у молодих жінок змінювалася незначно. Внаслідок того, що у жінок у віці 20–24 роки коефіцієнт народжуваності залишався близько 90‰ (у цій віковій групі найбільше зростання інтенсивності народжуваності у першому деся-

у 2011 р. були майже однаковими, але, як очікується, вже в наступному році лідерство у цій царині перейде до жінок віком 25–29 років. Усі зазначені трансформації свідчать про те, що «постарішення» материнства не припиняється. Це підтверджують й зміни середнього віку матері при народженні дитини. Так, в Україні цей показник у 2001 р. ледве перевищував 25 років, а у 2011 р. він був на рівні 27,4¹ роки, при народженні первістка – у 2001 р. середній вік матері становив 23,0 роки, а у 2011 р. – майже 25 років.

Підвищення середнього віку матері при народженні дитини відбулося в усіх регіонах України, разом з тим зросла й диференціація цього показника. Якщо регіональна амплітуда коливань середнього віку матері при народженні дитини у 2001 р. не перевищувала двох років (найменше значення показника було притаманне Хмельницькій області – 24,9 роки, а найбільше – м. Київ – 26,8 років), то у 2011 р. показник приймав значення від 26,5 років (Тернопільська область) до 29,3 років (м. Київ) (рис. 2).

¹ Авторські розрахунки, можуть не співпадати із даними Державної служби статистики.

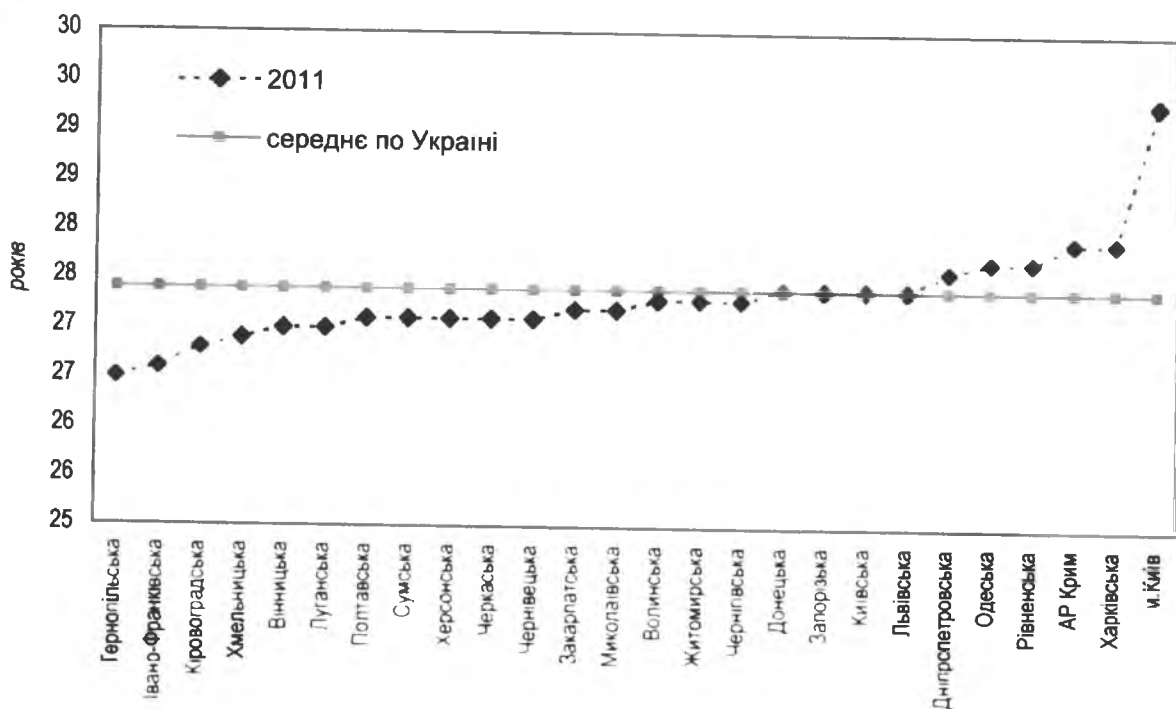

Рис. 2. Середній вік матері при народженні дитини в регіонах України у 2011 р.

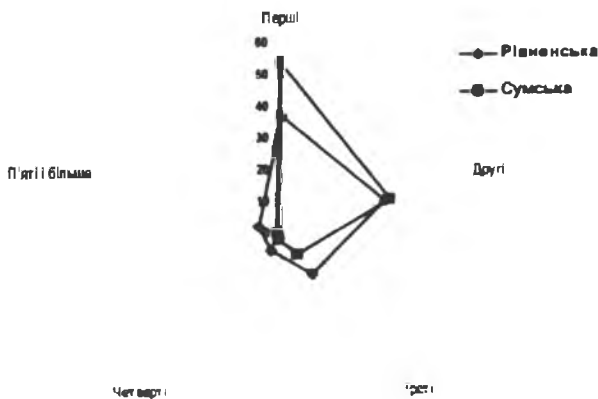
Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики.

Установки, цінності, норми, спосіб життя мешканців великих міст і особливо міст із статусом столичного задають «тон» усім процесам, у тому числі й демографічним, що відбуваються в інших містах (менших за чисельністю населення) і селищах. Те, що середній вік матері при народженні дитини у Києві є значно вищим, ніж у інших регіонах країни, відображає ту обставину, що саме молодь столиці раніше за всіх усвідомила необхідність пошуку тієї оптимальної моделі життєвого циклу, яка б відповідала сучасним реаліям, серед яких чільне місце посідають високі вимоги до освіти, професійної діяльності, рівня матеріального добробуту, а також взаємна участь подружжя у формуванні сімейних доходів і виконання сімейних обов'язків [4, с. 40]. Середній вік матері при народженні дитини у Києві наближається до аналогічних показників, що притаманні європейським країнам. Так, у 2010 р. у Німеччині середній вік матері при народженні дитини становив 30,4 років, у Франції – 30,0 років, Норвегії – 30,1, Італії та Швеції – 31,3, Іспанії – 31,2 роки.

За перше десятиріччя відбулися суттєві зміни й у структурі новонароджених за черговістю їх народження. В цілому в Україні частка дітей першої черговості зменшилася, а другої і наступних черговостей народження, навпаки, зросла. Так, у 2011 р. частка первістків у загальній сукупності новонароджених в Україні становила

49%, частка дітей другої черговості народження майже досягла 36%, третьої черговості – 10%, четвертої і наступної черговості народження – 5%. Для порівняння наведемо розподіл новонароджених за порядком їх народження, який був у 2001 р. Частка первістків серед усіх новонароджених досягла 60%, питома вага дітей другої черговості народження не перевищувала 30%, третьої черговості була на рівні 6%, а четвертої і наступної – 4%. Питома вага перших дітей знизилася в усіх регіонах країни, але найбільші зміни мали місце у Південно-Східному демографічному районі, до складу якого входить Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області. Наприклад, у Луганській області у 2001 р. частка первістків серед новонароджених становила 69%, а у 2011 р. вона зменшилася на 17 в.п., у Донецькій області у 2001 р. дві третини новонароджених були першими дітьми у матерів, а у 2011 р. таких дітей серед усіх новонароджених була лише половина. Питома вага первістків серед народжених найменше змінилася у Західному демографічному районі – Тернопільській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Рівненській, Львівській, Закарпатській областях; де зазначений показник завжди приймав нижчі, ніж у середньому по країні, значення. Рівненська область помітно виділяється серед інших регіонів: саме цій області була притаманна найнижча частка наро-

джених першої черговості (37,4%), а от частка дітей п'ятої та наступних черговостей народження була безпрецедентно високою – 7,7% (наступними у ранжируванні областей за величиною зазначеної частки були Волинська і Закарпатська області, але значення показника було на рівні 5%; середньоукраїнський показник становив 2,2%, а у м. Київ він ледве досягав 0,5%). Рисунок 3 дозволяє порівняти розподіли новонароджених за порядком їх народження у Рівненській області, де мав місце найвищий рівень народжуваності в Україні, та Сумській області, де дитородна активність була найнижчою у країні.

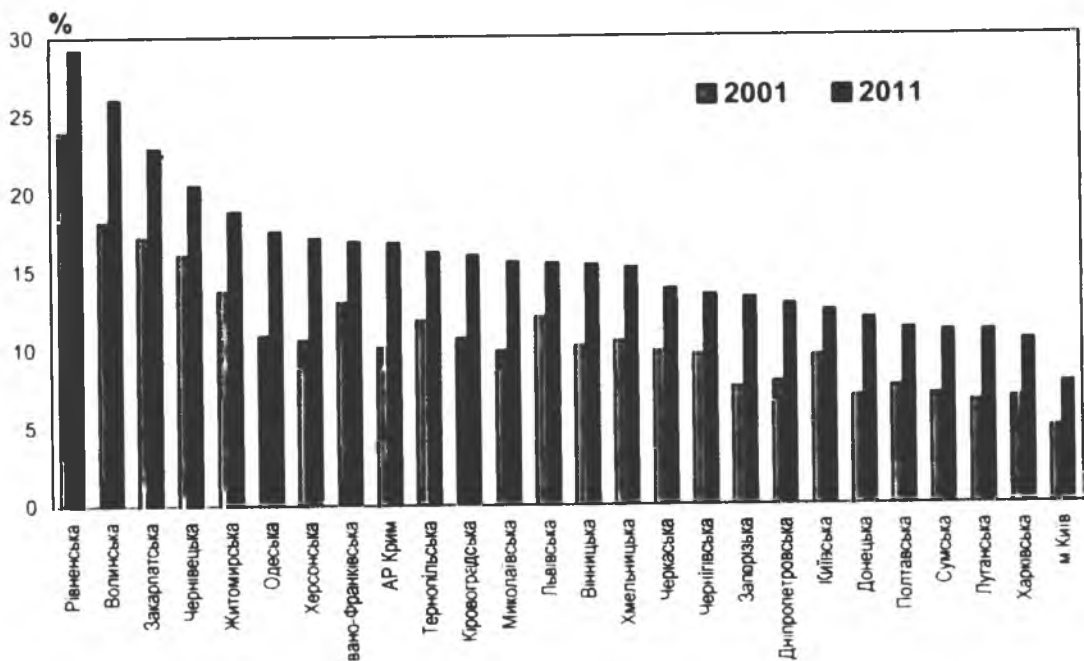

Рис. 3. Розподіл дітей за порядком їх народження у Рівненській і Сумській областях у 2011 р., %
Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики.

Згідно законодавства в Україні багатодітною сім'єю вважається сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самотійно їх виховує [5].

Встановлення багатодітності на межі «три дитини» посилює інтерес до сукупності дітей третьої і наступних черговостей народження. Необхідно зауважити, що в усіх областях частка таких народжених збільшилася. Лідером щодо цього показника так само була Рівненська область – 29,2%; високою частка була також у Волинській (26,0%), Закарпатській (22,9%), Чернівецькій областях (20,5%), а от найнижчою ця частка була у Києві (7,7%). Низькій для багатодітності потенціал мають Харківська, Луганська, Сумська, Полтавська, Донецька, Київська, Дніпропетровська та деякі інші області (рис. 4).

III. Висновки. Початок XXI століття в Україні ознаменувався зростанням рівня народжуваності; у 2011 р. порівняно із 2001 р. сумарний показник народжуваності підвищився на 36%. Покращення ситуації щодо народжуваності мало місце в усіх регіонах країни, щоправда відбувалося воно різними темпами. Внаслідок цього дещо змінилися позиції регіонів у ранжируванні за величиною показників народжуваності. Суттєво поліпшилася ситуація у Одеській, Київській областях, АР Крим, дещо погіршилися рангові позиції Івано-Франківської, Тернопільської, Львівської області. Водночас, певні

Рис. 4. Частка дітей третьої і наступних черговостей народження у 2001 і 2011 рр. в Україні, %
Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики.

характеристики регіонів у площині народжуваності виявилися досить стійкими: так Рівненська, Волинська і Закарпатська області як і раніше є регіонами із найбільш високим в Україні рівнем народжуваності, а Донецькій, Луганській, Харківській і Сумській областям притаманна найнижча в країні дітородна активність.

1. Піскунов В. П., Стешенко В.С. Динаміка та географія народжуваності населення Української РСР (1959–1970 рр.) // Демографічні дослідження. В. 3. – К.: Наукова Думка, 1975. – с. 26.

2. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Стешенко. – Київ, 2001. – 560 с.

3. Аксьонова С. Ю. Регіональні відмінності дітородних орієнтацій в Україні // Матеріали конференції «Соці-

ально-економічні та демографічні проблеми збереження і розвитку трудового потенціалу регіонів», Тернопіль, 2009. – С. 97–101.

4. Захаров С. В. Перспективы изменения модели рождаемости в России // Народонаселение, № 3, 2004. – М., 2004. – С. 37–45.

5. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 30, ст.142. – Ел. рес. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

Abstract. In the first decade of the XXI century there has been slight increase in births, which covered all regions of Ukraine, but in different regions proceeded differently. As a result, it was changed the ranking regions pattern. However, certain characteristics of the regions were quite persistent: so as before Rivne, Volyn and Zakarpattia oblasts are regions with the highest in Ukraine fertility rates.

УДК 177.5:304.9

Романюк Т. М.

ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ СКОРОЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджується проблема існування великого соціального розриву між класами в сучасній Україні. Статтю також присвячено одному із найбільш дискусійних питань економіки щодо збільшення частки оплати праці у ВВП та проведення реприватизації з метою коригування соціальної нерівності, основою якої є нерівність можливостей.

Ключові слова: соціальна нерівність, частка оплати праці у ВВП, реприватизація.

І. Вступ. Проблема нерівності є фундаментальним для сучасних суспільств. Соціальне розшарування - одна з центральних проблем суспільних наук, навколо неї велось і ведеться безліч наукових і ідеологічних полемік. Головними при цьому виступають відмінності у власності, владі і статусі. Соціальні дослідники ставили питання: чому деякі групи в суспільстві багатші або мають більшу владу, ніж інші; у чому проявляється нерівність в сучасних суспільствах; чому продовжує існувати в сучасному суспільстві бідність.

Історія становлення проблем стратифікації і соціальної нерівності виходить до представників різних шкіл економічної думки, в їх числі роботи таких авторів, як Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт,

Д. Рікардо, Сен-Сімон, а також до праць дослідників класичного періоду – О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса, М. Вебера, П. Сорокіна, і сучасним розробкам – У. Уорнер, Ч. Міллз, Г. Брейверман, О. Райт, А. Турейна, Р. Дарендорф, П. Бурдьє, І. Валлерстайн, У. Бек, а також до новітніх досліджень теорій стратифікації та соціальної нерівності [1-5].

Вагомий внесок в опрацювання теорії та практики визначення матеріального стану населення загалом та бідності і багатства зокрема зробили В. Ворона, Ю. Саєнко, Н. Толстих, В. Мандибура, Е. Лібанова, І. Осипова, В. Саріогло, Л. Черенько та багато інших. Вирішення проблеми майнового розшарування населення стало на порядок денний в усіх колишніх радянських республіках, кожна з яких знаходиться на різних етапах вивчення цього складного процесу. Серед вчених пострадянських країн, які працюють над проблемами бідності слід відзначити роботи Н. Тихонової (ІНДЕКС, Росія), М. Красильникової (Левада-Центр, Росія).

Метою даної наукової розвідки є виявлення тих аспектів соціальної нерівності, котрі існують в сучасному українському суспільстві та напрямки скорочення прірви між супер багатими групами населення та іншими соціальними стратами, що формує небезпеку формування ла-